

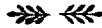
A technikai képzelet igen szoros összefüggést mutat a gyermek praktikus intelligenciájával, cselekvéses gondolkodásával. A bábkészítés tulajdonképpen egy gyakorlati feladat megoldása. Igen eredményes megfigyelést tehetünk a gyermek gondolkodására vonatkozóan, ha a problémamegoldó gondolkodás fázisai szerint figyeljük a bábkészítést. A ténymegállapítás, a megoldási javaslat, módosítás, kritika újból és újból visszatérő fázisaiban a gondolkodás logikai műveletei (analízis, szintézis, absztrakció, általánosítás, összehasonlítás, kiegészítés stb.) cselekvő tevékenységben tárulnak fel előtrünk:

A bábkészítő gyermeknek meg kell keresni a báb tervének megfelelő anyagot, össze kell hasonlítani a síkban ábrázolt bábut a térbeli formával, különböző kiegészítéseket kell tennie, összefüggést kell keresnie a választott anyag és a legmegfelelőbb technika között stb. S mindez szinte lépésről lépésre ellenőrizhető. Egyetlen elméleti jellegű feladatmegoldás sem tudja ilyen közérthetően regisztrálni a gondolkodás logikai műveleteit.

Kiváló lehetőséget nyújt a bábkészítés az akarat tulajdonságok megfigyelésére is. Vannak gyermekek, akiket a kivitelezés technikájával járó nehézségek elrettentenek, akik megtorpannak, feladják elképzeléseiket s a kevésbé célravezető, de könnyebb megoldást választják. Mások szinte hősiess küzdelmet, lankadatlan erőfeszítést tanúsítanak.

A társas kapcsolatok, s a magatartás számos jelét is fölfedhetjük a bábuját készítő gyermek tudatos megfigyelésével. (Érdekl-e társak s melyik társnak produkuma, vagy közömbös, önző, szolidáris stb.)

S végül e tevékenység spontán jellegéből adódhat több olyan pedagógiai helyzet, esetleg kisebb konfliktusos szituáció, ami egyrészt az egyes tanulók neveltségi helyzetét reprezentálja, másrészt nevelési lehetőséget nyújt a pedagógusnak a személyiség formálására is.

SZABÓ BALÁZSNÉ

Baja, Tanítóképző Intézet

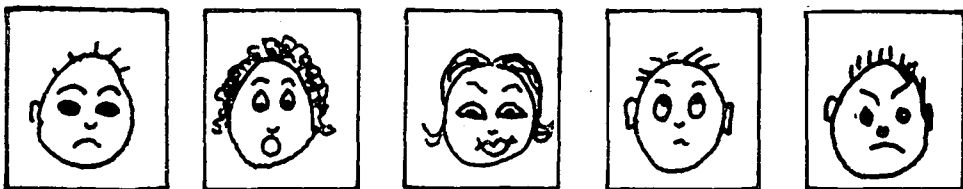
A mondatfajták tanítása korszerű szemlélet alapján

Előző cikkemben már utaltam azokra az érvekre, amelyek a nyelvtanításnak mondattani ismeretekkel való kérdését indokolják. (l. Módszertani Közlemények 1975/1. sz.) Ezúttal elsősorban a gyakorlat aspektusából ismertetem eljárásunkat.

A beszélő szándékait kifejező mondattani kategóriák megismertetése különösen alkalmas a külső és belső valóság tényei, eseményei, folyamatai, az ezeket észlelő, tudatában feldolgozó, ezekre reagáló *én*, és a nyelvi reakció közötti összefüggések megláttatására. A mondatfajták közti differenciálás első megközelítése a 2. osztályban már a 2. tanítási hét végén megtörténik. A velük való foglalkozás attól kezdve három éven át szinte állandóan jelen levő komponense a tanítási óráknak. Közben egy-egy vonással gazdagítjuk, színezzük a már birtokba vett ismereteket. Az ismeret kezdetben szemléleti képhez kapcsolódik, attól fokozatosan válik el. Az interiorizáció folyamata a következőképpen megy végbe:

1. lépés: A mondatfajtákat megszemélyesítő bábuk (képek) bemutatása

A tanító közli a tanulókkal: „Nyelvtanórán új barátaink lesznek.” Felsorolja a bábuk nevét, miközben kiteszi a képüket (Közömbös Kázmér, Kíváncsi Kati, Lelkendező Lenke, Sóvárgó Samu, Akarnok Aladár).

Közösen tisztázzák a „beszélő nevek” jelentéstartalmát. Külső megjelenésből (arckifejezés) következtetnek belső tartalomra (tulajdonság) „Ez a név melyik bábuhoz illik?” – kérdés alapján. A tanulók maguk is megpróbálják utánozni az egyes bábuk arckifejezését. Egyúttal különböző embertípusokról szereznek tudomást. Ezek:

- a) a szentelen, közönyös ember, aki közömbösen tudomásul veszi a körülötte történeteket;
- b) a minden iránt érdeklődő, a tudni vágyó, a kíváncsiskodó;
- c) az érzelmeiktől, emócióiktól fűtött;
- d) az elégedetlen, mindig másra vágyó;
- e) a parancsolgató, akaratát érvényesíteni akaró ember.

Bemutatkoznak maguk a bábuk is kis rigmusok kíséretében:

„Közömbös Kázmérnak hívnak,
a dolgok cseppet sem izgatnak.”

„Ki ne szeretné Kíváncsi Katit?
Egyre kérdi: hol? hogyan? milyen? miért? kit? mit?”

(Egyúttal a kérdő névmások egész sorát megkapják a tanulók.)

„Lelkendező Lenke a nevem,
a sok érzés majd szétvet engem.”

„Én Sóvárgó Samu volnék,
mindig valamit szeretnék.”

(A rigmusban az óhajtó mondatok jellegzetes feltételes módú igei állítmánya szerepel.)

„Akarnok Aladár vagyok,
felszólítok, parancsolok.”

A későbbiek folyamán a bábuk sora még két figurával bővül. Mivel Közömbös Kázmér negatív alak, ellentétként mellé állítottuk Mindentudó Mátyást, aki mindent pontosan megfigyel, mindenről részletesen beszámol.

„Mindentudó Mátyás vagyok,
figyelek, megállapítok.”

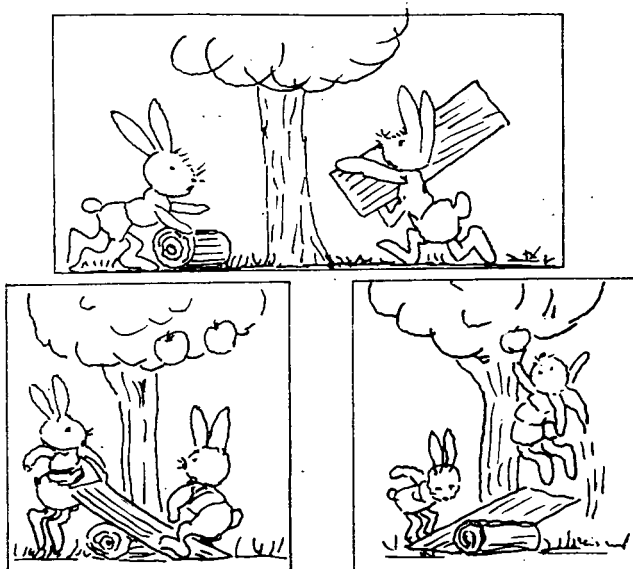
Mivel a felkiáltó mondat érzelmek egész skálájának kifejezésére szolgál, Lelkendező Lenke ellenpárja lett a mindenén siránkozó Sopánkodó Sára.

„Sopánkodó Sára vagyok,
éjjel-nappal csak jajgatok.”

Ezeket a kezdetleges rigmusokat természetesen nem tanítatjuk meg a gyerekekkel. Inkább motiváló szerepük van. Esetleg mintául szolgálhatnak arra, hogy a tanulók maguk is próbáljanak hasonló mondókákat szerkeszteni, vagy dallamot ahhoz, amelyik leginkább felkeltette az érdeklődésüket.

2. lépés: Szerepjáték. A bábuk karakterének megfelelő kommunikálás

A tanító szituációkat vázol fel szóban, vagy eseményt ábrázoló képet mutat be a tanulóknak. Pl. két nyuszi kakashintát fabrikál deszkából, hogy onnét elérjék a fán csüngő gyümölcsöt.

A tanulók szemlélik a képeket. Megállapítják, kik a szereplők, mit csinálnak. Összefüggő kis történetet mesélnek a képek alapján. Közben beleélik magukat az adott szituációba. Majd megszólalnak az egyes bábuk.

T.: A nyuszikat nézik barátaink. Vajon mit mondhat Lelkendező Lenke?

Gy.: De ügyesek vagytok! – Jaj, de aranyosak vagytok!

T.: Sopánkodó Sára

Gy.: Jaj, leestek!

T.: Akarnok Aladár

Gy.: Játsszatok velem! – Adjátok nekem a kakashintát!

Eközben a tanulók tapasztalják, hogy ugyanaz a látvány a különböző beállítottságú nézőkből más-más jellegű közlést vált ki. A jelenet hasonló élményeik elmondására készíti őket. Különválasztják a reális és irreális elemeket. Emberi viszonylatokra transzponálva a történetet, véleményt alkotnak, megállapításokat tesznek.

Szóban vázolt szituáció esetén fantáziájuk segítségével kell a tanulóknak elképzelniük a szóban forgó jelenetet.

T.: Ha nagyon éhes vagy, hogyan közlöd édesanyáddal?

Gy.: Jaj, de éhes vagyok! – Édesanya nagyon, nagyon éhes vagyok!

T.: Mit mondana Közömbös Kázmér?

Gy.: Éhes vagyok.

T.: Kíváncsi Kati?

Gy.: Mikor lesz kész az ebéd?

T.: Akarnok Aladár?

Gy.: Adjatok már enni!

T.: Sóvárgó Samu?

Gy.: Bárcsak asztalhoz ülhetnék már!

A tanulók a képi megoldáshoz hasonlóan szembesítik a különböző közlésmódokat.

Akarnok Aladárral kapcsolatban eleinte típushiba, hogy a tanulók az „akar” igét beleszövik a kijelentő mondatba. Pl. Én akarok játszani. Időbe telik, míg tisztázódik számukra, hogy Akarnok Aladár felszólít, parancsol.

Óhajtó mondatok szerkesztéséhez segítségül megadunk néhány indulatszót: ó, bár, bárcsak. Enélkül az első mondatban elhangzottat ismétlik valamennyien.

Kérdő mondatnak csak azt fogadjuk el, ha olyasmi után érdeklődnek, amit közvetlen szemlélet alapján nem tudnak megállapítani. A kérdő mondat funkciója csak így rögződik a tanulók tudatában.

b) A közölt és ehhez hasonló feladatok megoldása során a tanulók beleélték magukat a különböző karakterek szerepébe, s annak megfelelően produkáltak verbális megnyilatkozást. A különböző indulatok, szándékok kifejezése mellett legalább annyira szükséges azok felfogása, megértése is. Ehhez hallási megfigyelőképességüket is folyamatosan működtetni, élesíteni kell.

Vizsgálatjuk Weöres Sándor: Vásár c. versének V. versszakát:

„Érkezik a vándorcirkusz,
hoznak elefántot,
tarka bohóc vezet,
Füsti Pisti követi,
ilyet sose látott.”

A tanulók megállapítják a mondatok számát, a mondathatárokat. Ezután magánról meghallgatják külön-külön az egyes mondatokat, különböző indulatokat, érzelmeket kifejezve: örömmel, csodálkozva, higgadtan megállapítva, bosszúsan.

A tanulók figyelik a hanglejtsést, megállapítják mit fejez ki, melyik bábu mondhatta? Elképzelik a körülményeket, amelyekben az egyes mondatok elhangzottak. Miért örülhettek, csodálkozhattak vagy bosszankodhattak a vándorcirkusz érkezésének? Egész kis történetet kerekítenek ki a különböző érzelmek indokolására.

3. lépés: A mondatfajták lényeges tartalmi jegyeinek a kiemelése

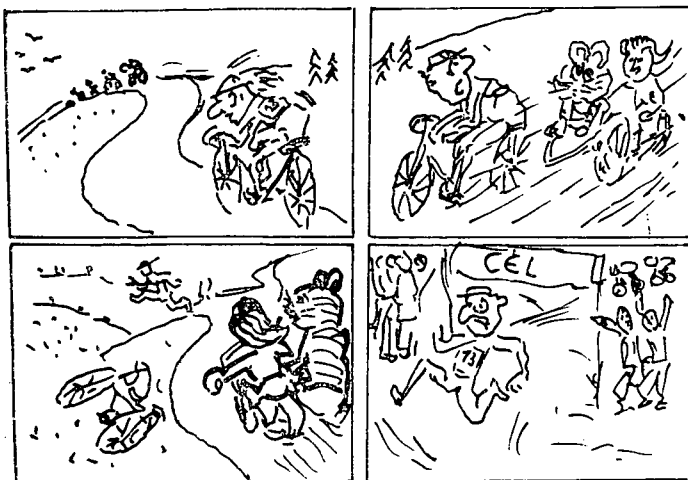
Ilyen előkészítés után, már nem jelent különösebb problémát a tanulónak az, hogy az egyes mondatfajták jellemző jegyeit tartalmazó szókártyákat a megfelelő bábukhoz rendeljék. Az egyik táblán sorban egymás mellett a mondatfajtákat képviselő bábuk (képek), a másikon a tartalmi jegyek szókártyákon, vegyes elrendezésben:

*meglepetés – megállapítás – érdeklődés – fájdalom – kérés – öröm –
parancs – felszólítás – tudakozódás.*

A tanulók megállapítják a hallott mondatról, hogy a táblán található tartalmi jegyek közül melyiket tartalmazza. Közben mérlegelnek, azonosítanak, differenciálást végeznek. Ugyanakkor számtalanszor elolvassák a mondatfajták jellemző jegyeit, így azok bevésszük emlékezetükbe. A helyesnek tartott szókártyákat a mondatfajta szimbolizáló kép vagy bábu alá helyezik.

4. lépés: A mondatfajták megnevezése

Az eddigi munka folyamán – amit a tanulók inkább játéknak tekintettek – az egyes mondatfajták jellemző tartalmi jegyeit az azokat szimbolizáló bábuk képehez kötötték a gyermekek. Következő lépésként a mondatfajta neve is felkerül a táblára a bábuk képe fölé.

A fenti képekben ábrázolt eseménysort vetítjük a tanulók elé. Összefüggően elmesélik a cselekményt, elképzelik mit érezhetett, mit gondolhatott a 13-as számú versenyző, hogyan biztatta, üdvözölte a nézőközönség. Mi a turpisság a történetben? – Ezután magnóról hallott mondatokat ismernek fel. Számkártyával jelezik a mondatfajta: „Az úton kerékpárverseny folyik. Vajon ki lesz a győztes? Szegény 13-as de megijedt! Szedd a lábad szaporán! Bárcsak ő érne elsőnek célba!”

A gondolkodási műveletek egymásutánját a feltett kérdések szabályozzák:

a) Mit tartalmaz a hallott mondat? (biztatást, megállapítást, sajnálkozást, kíváncsiságot, kívánságot).

A tanulók kiválasztják a megfelelő szókétyát a mágnes táblán lévő halmazból, amely a mondatfajta tartalmi jegyeit tünteti fel.

b) Ki mondhatta?

A kiválasztott szókétyát a gyermekek a megfelelő kép alá helyezik.

c) A tanító megnevezi a mondatfajta: Kijelentő, Kérdő stb. mondat és a mondatfajta nevét tartalmazó szókétyát a bábu fölé helyezi.

A tábla képe most a következő:

A mondatfajta neve:

Kép:

Tartalmi jegyek:

A további órákon már a mondatfajta nevét is a tanulók helyezik el a megfelelő helyre.

5. lépés: A mondatfajtákat szimbolizáló képek elbagyása

Amikor az azonosítás a képszimbólumok segítségével biztonságosan folyik, akkor kezdjük meg tartalmi jegyeknek a mondatfajta nevéhez való közvetlen kapcsolását. A „Ki mondhatta?” – kérdés csak elakadás esetében hangzik el. A szóképekkel azonban továbbra is manipulálnak.

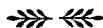
6. lépés: Szóképek nélküli műveltség

Az interiorizációs folyamat utolsó fázisa, amikor minden érzékszervi támasz nélkül, kizárólag a gondolat síkján folyik az ismeretek alkalmazása. Kép vagy szó segítségével olyan szituációkba helyezük a tanulókat, amilyeneket naponta, vagy legalábbis igen gyakran átélhetnek. Pl. felkelés, találkozás, meghívás, ajándékozás, ajándékba kapott szűk cipő kicserélése stb.

Ezek a dramatizált szituációs beszédgyakorlatok döbentettek rá bennünket arra a tényre, hogy a tanulók a legegyszerűbb helyzetekben sem tudják mondandójukat megfelelő formába önteni, s hogy a beszéléssel együtt viselkedni is meg kell őket tanítanunk. Érdekes figyelemmel kísérni, hogyan tudják következő alkalmankor az előzőleg levont tanulságot alkalmazni, ki mennyire tanulékony. Ugyanannak a szituációnak több tanuló által történő megoldását az osztály élénk figyelemmel kíséri, bírálja, közben modellt kap az adott helyzetben tanúsítandó helyes viselkedésre. Az elsajátított helyes viselkedésformát más, hasonló szituációban analógia-érzékük segítségével könnyen adaptálják.

Meggyőződésünk, hogy nagyon sok ilyen beszédgyakorlatra van szükség, hogy tanítványainkat nemcsak helyes beszélésre, hanem a beszéddel összhangban levő viselkedésformákra is megtanítsuk.

(Megjegyzés: A mondatfajtákat szimbolizáló bábuk képeit a pécsi Tanárképző Főiskola Gyakorló Általános Iskolájának rajztanára által készített rajzokról kicsinyítettem, az eseményképeket gyermeklapból, ill. Ruskij jazik 2. című könyvből vettem.)

DR. ZUKOVITS IMRE
Pécs, Tanárképző Főiskola

Korszerű műszaki ismeretek szerzése és a technikai kérdések iránti érdeklődés továbbfejlesztése természettudományos versenyekkel, vetélkedőkkel

A fejlődés ütemének évszázadunkban bekövetkezett meggyorsulása, a tudomány és a technika forradalmi változása, a termelés és a fogyasztás növekedése egyre sokrétűbb műveltséget követel meg a ma emberétől.

A kor igényeinek megfelelően, azaz szakmailag és általánosan művelt, szocialista világnézetű, közösségi gondolkodású, kulturált magatartású egyének kiformálása azonban csak akkor lehetséges, ha a magas szintű iskolai oktatás-nevelés mellett széleskörűen és főleg tudatosan felhasználjuk a közművelődési, úttörőmozgalmi, szakköri és egyéb osztályon – és iskolán kívüli művelődési, ismeretszerzési és tudatformálási alkalmakat, lehetőségeket is.